

การสร้างความเข้มแข็งของสังคมไทย¹

ประเวศ วะสี²

บทนำ

ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจในปัจจุบันเกิดขึ้นอย่างกะทันหันไม่รู้เนื้อรู้ตัว ทั้งที่นักวิชาการของไทยมีอยู่มากมาย ซึ่งมีทั้งนักเศรษฐศาสตร์ กระทรวงการคลัง ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แต่ไม่มีใครทราบล่วงหน้าเพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเร็วมากในระบบที่ซับซ้อน ดังนั้นคนที่เป็

นักวิชาการอาจจะลองศึกษาตามทฤษฎีที่เรียกว่า "ทฤษฎีแห่งความซับซ้อน" (theory of complexity) เพราะในปัจจุบันทุกอย่างเปลี่ยนแปลงเร็วมาก ไม่ว่าจะสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และมีความซับซ้อนมาก ปัจจุบันนี้คนในสังคมไม่รู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้น เพราะคิดว่าถ้าบ้านเมืองเจริญขึ้น คนจะนับถือไสยศาสตร์น้อยลง แต่ปรากฏว่าไม่เป็นเช่นนั้น กลับตรงข้าม ดังนั้น เมื่อมีเหตุอะไรมากระทบเรามากจะไม่ทราบ

¹ บรรยายพิเศษ ณ ทอประชุม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี วันที่ 17 มิถุนายน 2542

ถอดคำบรรยายโดย กัญยปริน แซ่ลิ้ม ตรวจสอบโดยบรรณาธิการวารสารรัฐสมิแล

² ศาสตราจารย์เกียรติคุณ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล, ประธานคณะกรรมการอำนวยการสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (สทพ.)

สาเหตุ รู้แต่ว่ามากระทบเรา บางครั้งเรียกว่าทฤษฎีนี้ วิทยาศาสตร์แห่งความซับซ้อน (science of complexity) ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์กับนักฟิสิกส์ร่วมกันคิดที่เม็กซิโก โดยเขามีความเชื่อว่าทุกอย่างสามารถอธิบายได้ ถึงแม้จะมีความซับซ้อนมาก ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม ชีววิทยา และเชื่อกันว่าทฤษฎีนี้จะเป็นทฤษฎีแห่งศตวรรษหน้าที่จะนำมาศึกษาสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วทำให้บรรดาสถาบันต่างๆ ในสังคม ได้แก่ สถาบันการเมือง ราชการ การศึกษา ศาสนา อ่อนกำลังลง คนในสังคมจึงทงุดทิดว่าทำไมสถาบันต่างๆ ไม่แก้ปัญห เพราะถ้าไม่มีการแก้ไข ปัญหาต่างๆ ก็จะสั่งสมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็ทราบดีอยู่แล้วว่าการแก้ไขปัญหไม่สามารถดำเนินการได้เพียงสถาบันใดสถาบันหนึ่ง มีอยู่อย่างเดียวที่ทำได้คือต้องสร้างสังคมให้เข้มแข็ง หรือที่เรียกว่าทำให้เกิดพลังงานทางสังคม (social energy) โดยการรวมตัวของคนในสังคม และสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อช่วยแก้ไขปัญห

การปฏิรูปสังคม

เมื่อพิจารณาวิวัฒนาการด้านพลังอำนาจในสังคมไทย สมัยโบราณพลังอำนาจจะเป็นเชิงการใช้กำลัง เช่น อยากได้ลูกสาวก็ยกทัพไปตีเมืองให้แตก พระเจ้าหงสาวดีอยากได้ช้างก็นำทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา มีคนล้มตายจำนวนมาก หรือการที่กองทัพเข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองก็จะเป็นไปในลักษณะนี้ แต่สังคมก็ยังเคลื่อนต่อไปได้ และต่อมาสังคมก็เปลี่ยนมาเป็นสังคมธรรมาภาพ คือ ยึดถือเงินเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้ง การซื้อตำแหน่งก็ใช้เงินทั้งสิ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางสังคม ดังนั้นการสร้างสังคมให้เข้มแข็ง หรือเรียกว่า สังคมนานภาพ ต้องมีการปฏิรูปทางสังคม (social reform) ปฏิรูปหลายเรื่องพร้อมๆ กัน สิ่งที่ต้องทำการทบทวนมีดังนี้

ปฏิรูปการสร้างจิตสำนึกและคุณค่าขึ้นใหม่ เพราะเราโตมาจากสังคมเล็ก ดังนั้นจิตสำนึกจึงยังเล็ก ยังคิดถึงแต่ตัวเอง ยังอยู่ที่หมู่บ้าน เผ่าพันธุ์ (tribal) แต่ปัจจุบันสังคมใหญ่ขึ้น จิตสำนึกก็ยังเล็กอยู่ เช่น การทำธุรกิจจนครอบครัวหรือกับเพื่อน จะไม่มีการโกงกัน แต่เมื่อออกไป

ในสังคมใหญ่จะไม่ถือหลักนี้ จะมีการโกง การหักหลังกัน จึงจำเป็นต้องขยายจิตสำนึกให้กว้างขึ้น ให้เป็นจิตสาธารณะ (public mind) อาทิเช่น คนไทยทั่วไปไม่รักษาของสาธารณะ ซึ่งสามารถอธิบายได้จากเหตุผลในอดีต ถ้าใครอยากทราบเรื่องนี้ให้ไปอ่านหนังสือบทวิเคราะห์ซึ่งได้จากการวิจัยเรื่อง "ลักษณะสังคมไทย" ของ ม.ร.ว.อคิน ระพีพัฒน์ เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ได้ข้อมูลจากการค้นคว้าทางกฎหมาย

เหตุที่กล่าวว่าคนไทยไม่รักษาของหลวงหรือของสาธารณะเนื่องจากสังคมโบราณมีโครงสร้างแบบแนวตั้ง ระหว่างคนที่มีอำนาจและคนไม่มีอำนาจ คนมีอำนาจเรียกว่า นาย คนไม่มีอำนาจเรียกว่า "ไพร่" ไพร่มี 2 ประเภท คือ ไพร่สมมีนายสังกัด กับไพร่หลวงขึ้นอยู่กับรัฐ ปีหนึ่งมีการเกณฑ์ไพร่ไปทำงานปีละ 6 เดือน ไม่ให้ค่าแรง แม้แต่ข้าวก็ต้องเอาไปกินเอง ถ้าถูกเกณฑ์มากไพร่ก็จะอยากจนลง เพราะไม่มีเวลาทำงาน ส่วนไพร่สมก็จะทำงานเลี้ยงนาย นายที่มีไพร่มากก็จะเศรษฐกิจดี เพราะไพร่หาเลี้ยง สังคมจะเอาเปรียบไพร่มาก ใครจะฟ้องร้องหาความเป็นธรรมไม่ได้ หากไม่มีนายสังกัด การปฏิวัติรัฐประหารในสมัยนั้นก็จะขึ้นอยู่กัไพร่ เพราะไพร่จะย้ายนาย ใครไพร่มากก็จะมีกำลังมากจะแข็งข้อกับกษัตริย์ ดังเช่นก่อนพ.ศ.2112 คนไทยมีความขัดแย้งกันมาก มีการส่งเจ้านายไปกินหัวเมือง เช่น พระบิดาของสมเด็จพระนเรศวรได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก เมื่อไปอยู่หัวเมืองก็มีกำลังมากขึ้น แข็งข้อกับพระมหากษัตริย์ และในปีพ.ศ.2112 บุเรงนองก็ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาแตก หลังจากนั้นจึงไม่มีการส่งเจ้านายที่ไปประจำหัวเมืองอีก ให้อยู่เฉพาะในเมืองหลวง แต่ก็เกิดปัญหาการแย่งชิงอำนาจกัน มีอยู่ครั้งหนึ่ง พระยาขลาโหมเผาศพมารดาที่นอกเมืองกรุงศรีอยุธยา มีคนร่วมงานศพมากมาย ก็มีคนไปฟ้องพระมหากษัตริย์ว่าให้ระวังพระยาขลาโหมจะคิดกบฏ ความจริงไปถึงพระยาขลาโหม บอกว่าไหนๆ มีการกล่าวหาแล้วก็เอาจริงเสียเลย และแล้วก็มีการยกพวกจับกษัตริย์ ตั้งตนเป็นพระเจ้าประสาททอง จะเห็นได้ว่าในสังคมมีแต่ความขัดแย้ง แ่งแย่ง ไพร่จะถูกเอาเปรียบมากทางแก้แค้นก็มี 2 อย่าง คือ 1) หมิงาน 2) ขโมยของหลวง เอาเปรียบหลวง ดังนั้นคนไทยก็ตีตนนี้เสียเน่า ผู้มีอำนาจ

มากก็จะโง่มาก บ้านเมืองจึงตกต่ำมากอย่างไรในปัจจุบัน ดูตัวอย่างได้จากธนาคารบีบีซี หรือการนำเงินของชาติไป พยุงค่าเงินบาททำให้สูญเงินไปหลายล้านล้านบาท สิ่ง เหล่านี้ก็เกิดจากผู้มีอำนาจในบ้านเมืองทั้งนั้น

ฉะนั้นคนที่ไม่เข้าใจสังคมไทยก็จะดำเนินนโยบาย ผิดพลาด เช่น เรื่องป่าไม้ หากเป็นป่าชุมชน ชาวบ้านจะ ช่วยกันดูแล แต่รัฐไปยึดมาเป็นของหลวง พอเป็นของหลวง ชาวบ้านก็จะทำลาย นี่คือพฤติกรรมของคนไทย แต่คน ส่วนใหญ่ไม่เข้าใจเพราะระบบการศึกษาที่สอนให้คนท่องจำ โดยเอาหลักวิชาเป็นตัวตั้ง ไม่ได้เอาความจริงเป็นตัวตั้ง หนึ่งร้อยกว่าปีของการศึกษาไทย ไม่ได้สอนให้คนไทยเข้าใจ ความเป็นไทย แม้แต่นักการเมือง ข้าราชการ มหาวิทยาลัย ก็ไม่เข้าใจสังคมไทย จึงเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายที่จะสร้าง ความเข้าใจเรื่องดังกล่าว

ปฏิรูปภาคธุรกิจการเงิน ในประเทศไทยมีความ ไม่ถูกต้องหลายอย่างด้านธุรกิจการเงิน มีผลทำให้ประชาชน เสียหาย ในประเทศสหรัฐอเมริกาจะมีระเบียบไม่ให้ธนาคาร ตั้งสาขา แต่ของไทยมีสาขาเต็มไปหมด ธนาคารส่วน กลางก็จะดึงเงินจากสาขาย่อยมากองที่ส่วนกลาง แล้วนำมา ให้พรรคพวกกู้ยืม เอาไปกักตุนสินค้า ปั่นตลาด

ปฏิรูประบบราชการ ที่ต้องมีการปฏิรูปเพราะเป็น ระบบที่ใช้เงินมาก ภาษากรที่เก็บได้ส่วนใหญ่นำไปเลี้ยง ข้าราชการ แต่ได้งานน้อย ประสิทธิภาพต่ำ คอร์รัปชันมาก มีทุกกระทรวง แต่ไม่มีใครกล้าพูด

ปฏิรูประบบการเมือง การปฏิรูปการเมือง รัฐบาล ก็ยังไม่เข้าใจ จึงต้องอาศัยพลังความเคลื่อนไหวทางสังคม รัฐบาลจะทำเองก็ไม่สำเร็จ เพราะระบบราชการจะแข็งแกร่ง กว่าการเมือง มีคนมากกว่า มีความรู้มากกว่า ต้องอาศัย พลังทางสังคม เหมือนการเขียนรัฐธรรมนูญขึ้นมาใหม่ ทำไม จึงทำได้สำเร็จ ทั้งที่ฝ่ายการเมืองไม่ยอมให้ทำ ฝ่ายอนุรักษ์ ไม่ยอมให้ทำ แต่เพราะความเคลื่อนไหวทางสังคมช่วยเหลือ

ปฏิรูปสื่อมวลชน รวมทั้งวิทยุ โทรทัศน์ โทรคมนาคม หนังสือพิมพ์ ถ้าสิ่งเหล่านี้เป็นไปด้วยดี ประเทศจะมีพลัง ขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ปัจจุบันสื่อยังไม่มีความ มีข้อบกพร่อง มากมาย โทรคมนาคมมีผลประโยชน์หลายแสนล้านบาท บรรดาข้าราชการ นักการเมือง นักธุรกิจ รวมทั้งนักยึดครอง

คนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจเพราะระบบการ ศึกษาที่สอนให้คนท่องจำ โดยเอาหลัก วิชาเป็นตัวตั้ง ไม่ได้เอาความจริงเป็น ตัวตั้ง หนึ่งร้อยกว่าปีของการศึกษาไทย ไม่ได้สอนให้คนไทยเข้าใจความเป็นไทย

ผลประโยชน์ทำให้ประชาชนไม่ได้รับข่าวสารที่ควรได้

รัฐธรรมนูญฉบับใหม่เขียนอะไรดี ๆ เกี่ยวกับสื่อ มากมาย เช่น มาตรา 40 เขียนว่า คลื่นต่างๆ ที่เป็นของ สาธารณะ พยายามนำมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด แต่รัฐบาล ไม่มีความจริงใจกับประชาชน มีแต่จะเล่นแง่ โดนกลุ่ม ธุรกิจเข้าครอบงำ ร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญเสร็จ เข้าคณะรัฐมนตรี วันเดียวกันก็ผ่านไปกฤษฎีกาเลย ไม่มีใครรู้ รายละเอียด

ปฏิรูประบบกฎหมาย มีการพูดคุยกับนักกฎหมาย ให้มีการปฏิรูปกฎหมาย แต่เป็นเรื่องที่ยากมาก เพราะคนที่ จะปฏิรูปต้องเข้าใจระบบสังคมที่ซับซ้อน และดูว่ากฎหมาย อันไหนขัดแย้งกัน จะยกเลิกอะไร ปรับปรุงอะไร กระบวน- การส่วนนี้จะยากมาก ประกอบกับนักวิชาการด้านกฎหมาย ก็อ่อนแอ นักนิติศาสตร์บอกเองว่าที่กฎหมายแบบนั้น ทำไม่ได้ เพราะความอ่อนแอทางวิชาการของนิติศาสตร์ มี การเรียนแต่เทคนิคล้วน ๆ เรียนเพื่อไปเป็นทนายความ เป็นผู้พิพากษา ไม่ได้ใช้เพื่อเข้าใจสังคม เช่นเดียวกับเรียน นิเทศศาสตร์เพื่อใช้ในการโฆษณา นี่คือการบกพร่องของ การศึกษาไทย ซึ่งเกิดขึ้นมาเมื่อมีการตั้งมหาวิทยาลัยแห่ง แรก คือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งขึ้นมาเพื่อรับผลิต คนเข้ารับราชการ พอรับผลิตก็สอนเทคนิคการรับราชการ หลังจากนั้นมหาวิทยาลัยทุกแห่งก็เดินตามสอนเฉพาะเทคนิค ทุกสาขา (technique oriented) รวมทั้งทางการแพทย์ ไม่สอนวิธิตด วิธึมองเรื่องต่างๆ ให้เข้าใจ

การเอาเปรียบประชาชนโดยการออกกฎหมายนั้น จะเห็นได้ในพ.ศ.2507 มีการออกกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ ให้อำนาจรัฐคิดว่าตรงไหนเป็นป่าสงวนใครที่มีอำนาจก็ยึด

ประชาชน 10 ล้านคนจึงกลายเป็นคนผิดกฎหมาย จะต้องถูกไล่ออกจากพื้นที่นั้น จนเป็นเรื่องเรื้อรังถึงปัจจุบัน ดังที่เห็นอธิบดีกรมป่าไม้เข้าไปเจรจากับประชาชน บางครั้งกองทัพก็ออกมาขับไล่ประชาชน บางครั้งก็เลือกปฏิบัติ โดยให้รีสอร์ทกับสนามกอล์ฟเข้าไปตั้งได้ แต่ไล่คนจนออก บ้านเมืองจะลุกเป็นไฟถ้าอยู่อย่างนี้ และเกี่ยวกับกฎหมายฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ตรัสเมื่อปี 2516 ว่า กฎหมายนี้บุกรุกประชาชน ไม่ใช่ประชาชนบุกรุกรัฐ แต่จนบัดนี้ยังไม่ได้แก้กฎหมายดังกล่าว ปัจจุบันนี้มีนักวิชาการองค์กรพัฒนาเอกชน ผู้นำชุมชนจะช่วยกันเขียนกฎหมายเรื่องป่าชุมชน แต่นักการเมืองไม่เอา เพราะเชื่อข้าราชการ จะเห็นได้ว่าระบบไหน ๆ ก็กดข้าราชการทั้งนั้น เราเลือก ส.ส. เพื่อไปควบคุมอำนาจรัฐ ไม่ใช่กดข้าราชการ แต่ก็ไม่เป็นเช่นนั้น นี่คือผิดหลักการประชาธิปไตย ถือว่าการเมืองไม่ทำหน้าที่

ปฏิรูประบบการศึกษา ความอ่อนแอของระบบการศึกษา ทำให้คนทั่วไปรู้สึกว่าการศึกษามีความหมาย เพราะเข้าใจว่าการศึกษาคือการท่องหนังสือ ครูก็จน ท่องหนังสือไปก็ไม่หายจน เพราะฉะนั้นการเรียนรู้อาจมีมากกว่า การท่องจำ อยากให้มหาวิทยาลัยทุกแห่งสนใจการปฏิรูปการเรียนไม่ใช่เฉพาะคณะศึกษาศาสตร์เท่านั้นที่ต้องทำเรื่องนี้ เป็นหน้าที่ของทุกคนเพราะการเรียนรู้เป็นหัวใจของทุกคน ทุกคน มนุษย์ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ บรรลุทุกอย่างได้ ด้วยการเรียนรู้ที่ดี ลองนึกถึงสิ่งมีค่าที่สุดของมนุษย์ ซึ่งมีโครงสร้างสลับซับซ้อน วิจิตรงดงาม นั่นคือสมอง แต่ละคนมีเซลล์สมองแสนล้านตัว แต่ละตัวเชื่อมโยงกับตัวอื่นๆ 7 ล้านตัว จึงเป็นโครงสร้างที่วิจิตรมาก มีศักยภาพในการเรียนรู้สูง สามารถบรรลุความจริง ความงาม ความดี ความสุข มิตรภาพ การเรียนรู้ที่ดีจะเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดของเรา กลายเป็นคนมีความสุข มีดี รักคนอื่น รักธรรมชาติ ผมจึงประกาศว่าการเรียนรู้ที่ดีเป็นสิ่งประเสริฐที่สุดของมนุษย์ ซึ่งมหาวิทยาลัยต้องสนใจเรื่องนี้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ควรสนับสนุนให้มีกลุ่มแห่งการเรียนรู้ จัดสัมมนาหาความรู้ จัดประชุมเชิงปฏิบัติการมาพูดบ่อยๆ เคลื่อนไหวอยู่เสมอ จนเก่งขึ้น มหาวิทยาลัยจะเปลี่ยนไป เพราะถ้าสอนท่องหนังสือไปเรื่อยๆ นักศึกษาจะ

เบื่อ เจ็บปวด เพราะจำยาก ที่ศิริราชพยาบาลพอใกล้สอบก็ จะเครียดมาก เพราะจำไม่ได้ ต้องท่องมาก นักศึกษาจะมีความรู้สึกเกลียดครู่ เพราะครู่ทำให้เกิดความทุกข์ เวลาที่นักเรียนมีความสุขที่สุดคือตอนประกาศว่าครู่ไม่มา เพราะเมื่อครู่มาทำให้หนักประสาท แต่ถ้าเรียนอย่างแจ่มแจ้งจะทำให้เกิดความสุข การเรียนรู้ที่ดีทำให้เกิดสุขภาพจิตดี ถ้าอาจารย์ไม่ส่งเสริม นักศึกษาก็ต้องรวมกลุ่มกันทำเอง แล้วลองนำมาใช้ วิจัย ประเมินผล แล้วปรับนำมาใช้ ประเมินผลต่อไปเรื่อยๆ จะทำให้ค้นพบสิ่งที่ดีที่สุด คนทั่วไปโดยมากมาจากสังคมอำนาจ เราจะทำอะไรตายตัว เคยปฏิบัติอย่างไร ก็ปฏิบัติอย่างนั้น ไม่มีการปรับใหม่ เลยกลายเป็นคนโง่ แต่ปัญญาเป็นเรื่องงองาม ควรใช้ให้เป็นประโยชน์ หากใช้อำนาจไปควบคุมก็จะไม่งองาม

ดังนั้นสังคมไทยจึงต้องมีการปฏิรูปประมาณ 7 เรื่องใหญ่ๆ ดังกล่าวที่จะทำให้สังคมเข้มแข็ง แต่ทำได้ยากมาก จำเป็นที่มหาวิทยาลัยจะเข้ามามีบทบาทช่วยเสริมสร้างสังคมให้เข้มแข็ง

ประชาสังคมกับสังคมไทย

มีคำกล่าวที่ถ่ายทอดกันมาว่าสังคมประกอบด้วยคนหลายคน ถ้าแต่ละคนเป็นคนดี สังคมทั้งหมดก็จะดีเอง ซึ่งฟังดูเหมือนจริง แต่ไม่จริง แม้แต่กับราชฎีไทยก็กล่าวเช่นนี้ การที่คนไทยเชื่อกันแบบนี้ ตอนทำเรื่องปฏิรูปการเมือง จึงต้องอธิบายกันยืดยาว เพราะทุกคนไม่มีแนวคิดเรื่องโครงสร้าง สังคมไม่ได้มีโครงสร้างเพียงแต่คนหลายคน แต่มีโครงสร้างอยู่ในนั้น เช่น โครงสร้างผู้มีอำนาจก็ไม่มีอำนาจ ดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งโครงสร้างจะเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติ เช่น H_2O ไฮโดรเจน 2 อะตอม ออกซิเจน 1 อะตอม มีคุณสมบัติเป็นน้ำ แต่น้ำไม่ใช่คุณสมบัติของไฮโดรเจน ไฮโดรเจนไม่ใช่คุณสมบัติของน้ำ ต่อเมื่อ H_2O จึงจะเป็นน้ำ H_2O_2 ก็ไม่เป็นน้ำ ดังนั้นโครงสร้างจะเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติ

การทำเรื่องปฏิรูปการเมืองคนทั่วไปจะสนใจเฉพาะนักการเมือง ซึ่งสิ่งที่เป็นกันมานานคือมักจะติเตียนแก่นักการเมือง โดยไม่ดูโครงสร้าง โครงสร้างทางการเมืองจะเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติแก่นักการเมือง หากนักการเมือง

นักการเมือง ขณะที่เขากำลังจะโกง ถามว่าเขาจะหยุดโกงหรือไม่ เขาก็ไม่หยุด อันที่จริงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสอนคณะรัฐมนตรีทุกชุด แต่นักการเมืองก็ยังโกงกัน เพราะเขาไม่กลัวคนสอน แต่จะกลัวการถูกตรวจสอบ เพราะการตรวจสอบของเราเป็นโครงสร้างที่ขาดไป ดังนั้นถ้าโครงสร้างไม่ครบก็ทำหน้าที่ไม่ได้ เหมือนเช่นรถยนต์ รถที่เล่นได้จะมีโครงสร้างซับซ้อนมาก และทำงานสัมพันธ์กัน คนขับก็ไม่ต้องทำอะไรมาก แคไขกุญแจรถก็เล่นได้ แต่ถ้าโครงสร้างไม่ครบรถก็เล่นไม่ได้ หรือเล่นได้แต่ไม่ราบรื่น ดังนั้น สังคมจึงประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่ซับซ้อนและสัมพันธ์กัน

เมื่อพิจารณาโครงสร้างทางสังคมหากเป็นโครงสร้างแนวตั้ง เศรษฐกิจ การเมือง ศิลธรรมจะไม่ได้ สังคมไทยก็เป็นเช่นนั้น อันที่จริงสังคมไทยเป็นสังคมพุทธศาสนา ซึ่งเป็นของดี แต่ทำไมมีแต่สภาพไร้ศีลธรรม จากสถิติฆ่ากันตายสูงเป็นที่สองในโลก การลักขโมย คอร์รัปชั่นมากมาย ทั้งที่มีผู้คนนับถือศาสนาพุทธร้อยละ 90 ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ส่งเสริมความเป็นชุมชน หมายถึงทุกคนเสมอภาคกัน มีคุณค่า ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ร่วมกันทำอะไรด้วยความรักความเอื้ออาทรต่อกัน ถ้าย้อนไปพิจารณาประวัติพระพุทธเจ้า เป็นถึงโอรสพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ลาออกมาเป็นนักบวช ซึ่งที่จริงเป็นคนขอทาน เพราะภิกษุคือผู้ขอ มีเจ้าชายมาบวชกันมากมาย พระอานนท์ก็เป็นเจ้าชาย เมื่อมาบวชก็เสมอกับลูกชาวบ้าน อยู่กันเป็นชุมชน แต่สังคมไทยเป็นสังคมแนวตั้ง เอาโครงสร้างนี้มาครอบศาสนา พระพุทธศาสนาก็อ่อนแอลง เช่น มีเรื่องมหาเถระ สมณศักดิ์มาเกี่ยวข้อง พระอยากได้สมณศักดิ์ เหมือนพวกข้าราชการที่อยากเลื่อนระดับสูงขึ้น จึงต้องคอยฟังแต่ผู้มีอำนาจ ถ้าไม่เชื่อก็ได้เลื่อนระดับ แม้แต่ลูกชาวบ้านก็อยากเป็นเจ้า เป็นนายคน ซึ่งผิดหลักพุทธศาสนา โครงสร้างแนวตั้งจะมีการเรียนรู้้อย ผู้มีอำนาจส่วนมากไม่ต้องมีความรู้อย่างพวกเรสช. ถ้าเขามีความรู้เขาจะไม่ทำอย่างนั้น เพราะทำแล้วบ้านเมืองเสียหาย ผู้คนล้มตายจำนวนมาก จะเห็นว่า สังคมไทยไม่เข้มแข็งเพราะโครงสร้างแนวตั้ง

การวิจัยของนักวิชาการมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ไปวิจัยที่ประเทศอิตาลี เพราะอิตาลีเสมือนมี 2 ประเทศใน

ประเทศเดียวกัน คือ ภาคเหนือเศรษฐกิจดี การเมืองดี ศิลธรรมดี เช่น แควมิลาน ทอริโน แต่ตอนใต้ของประเทศมีพวกมาเฟีย การฆ่าหัวคะแนน ยกทียบัตร ขณะนี้ก็ยังมียังอย่างนั้น ทั้งที่เป็นประเทศเดียวกัน กฎหมายเดียวกัน มีการต่อสู้กันมานานว่าจะออกกฎหมายกระจายอำนาจโดยในปี 1970 ก็ออกกฎหมายสำเร็จเพื่อให้แต่ละท้องถิ่นเลือกตั้งรัฐบาลกันเอง เป็นรัฐบาลปกครองท้องถิ่น มีด้วยกัน 15 ท้องถิ่น แต่แล้วผลที่ได้ไม่เหมือนกัน ผู้วิจัยตั้งคำถามว่าอะไรเป็นปัจจัยทำให้ภาคเหนือและภาคใต้ต่างกัน โดยตั้งสมมุติฐานว่าเศรษฐกิจดีก่อนจึงทำให้สังคมดีการเมืองดี หรือว่าสังคมดีก่อน จึงจะทำให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี หรือว่าอะไรดีก่อน แล้วหาข้อมูลมาตอบข้อสงสัย ผลการวิจัยออกมาอย่างชัดเจน ว่าตัวประชาสังคม (civic tradition) เป็นตัวกำหนด ไม่ใช่เศรษฐกิจ จะเห็นได้ว่าประเทศเราเข้าใจผิดกันมานาน ว่าถ้าหากพัฒนาเศรษฐกิจแล้วสังคมจะดี แต่ตอนนี้สังคมแย่มาก เพราะมันเน้นพัฒนาเศรษฐกิจ ที่จริงต้องพัฒนาสังคมก่อนคือสร้างประชาสังคมให้เข้มแข็ง

ประชาสังคม (civic tradition) หมายถึง ผู้คนรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ จะเรียกว่าชมรม กลุ่ม สหกรณ์ มูลนิธิ สมาคม ก็ได้ ศิลธรรมทางลึกที่สุดทางนี้คือการเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคนทุกคน แต่ประเทศไทยจะรังเกียจคนจน ไปโรงพยาบาลก็ถูกดู ยอมรับแต่คนชั้นบน แม้แต่สุภาวศิกข์เข้าเดิมคนจนว่า "รักดีทามจั่ว รักชั่วทามเสา" ทามเสาจะชั่วได้อย่างไร เพราะช่วยให้คนมีบ้านอยู่ เขาเป็นคนดีแต่ไปว่าเขาชั่ว ดังนั้นคนไทยจึงอยากเป็นเจ้าคนนายคน เช่น คำอวยพรที่ชอบกล่าวกันว่าขอให้ได้เป็นเจ้าคนนายคน ขอให้หนึ่งกินนอนกิน ที่จริงสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่ดี เพราะเกิดเป็นคนต้องสร้าง ต้องทำงาน จะเห็นได้ว่าเวลาคนไทยรับจ้างชั่วคราวจะไม่มีความสุข ไม่กล้าสบตาคนอื่น แต่ถ้าเป็นในประเทศสหรัฐอเมริกา คนชั่วคราวจะไม่มีเกียรติ เพราะรู้ว่างานทุกอย่างมีเกียรติ ถ้าไม่ทำงานจะไม่มีเกียรติ อาศัยพ่อแม่กินจะไม่มีเกียรติ คนไทยสร้างค่านิยมที่ผิดๆ ไว้ ทำให้สังคมไม่มีความสุข ดังนั้นนักเรียนอาชีวะยกพวกตีกัน เพราะเขาคิดว่าไม่มีเกียรติ เหตุว่าสังคมสร้างความลดหลั่น (hierachy) ต้องเข้าเรียนจุฬาลงกรณ์-

มหาวิทยาลัย มติล จึงจะมีเกียรติ นักเรียนอาชีพะ จึงหันไปทำอย่างอื่น เพราะฉะนั้นประชาสังคมต้องเคารพศักดิ์ศรีความเป็นคนของทุกคน มีความเสมอภาคกัน สามารถร่วมทำอะไรกันได้ ควรสร้างความรักความเอื้ออาทรต่อกัน ควรสร้างสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นทุกหนทุกแห่ง ในมหาวิทยาลัยที่อ่อนแอเพราะไปเล่นการเมือง มีการเลือกหัวหน้าภาค คณบดี อธิการบดี แล้วทะเลาะกัน หากมหาวิทยาลัยเป็นชุมชนวิชาการอย่างแท้จริง (academic community) จะมีความสุขมากเพราะความเป็นชุมชน (community) หมายถึงคนจำนวนหนึ่ง ที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน เรียนรู้ร่วมกัน หากทำได้และมีความสำเร็จร่วมกัน แล้วแต่ละคนจะมีความสุขเสมือนบรรลุนิพพาน ซึ่งจะเป็นทางออกของทุกคน เป็นการสร้างศักยภาพ หากเราอยากเห็นความดีงาม แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร เพราะรู้สึกบ้านเมืองใหญ่โต มันหนัก ตัวเล็ก ๆ ไม่รู้จะเข้าไปมีบทบาทอย่างไร ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ทำไม่ได้ ดังนั้นทุกคนอย่าอยู่ตัวคนเดียว ต้องมีกลุ่ม กลุ่มละ 7-10 คนก็ได้ ร่วมกันทำในสิ่งที่ชอบ ก็จะพบกับความสุข

มหาวิทยาลัยควรมีบทบาทส่งเสริมให้นักศึกษารวม

ประชาสังคมต้องเคารพศักดิ์ศรีความเป็นคนของทุกคน มีความเสมอภาคกัน สามารถร่วมทำอะไรกันได้ ควรสร้างความรักความเอื้ออาทรต่อกัน ควรสร้างสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นทุกหนทุกแห่ง ในมหาวิทยาลัยที่อ่อนแอเพราะไปเล่นการเมือง มีการเลือกหัวหน้าภาค คณบดี อธิการบดี แล้วทะเลาะกัน หากมหาวิทยาลัยเป็นชุมชนวิชาการอย่างแท้จริง (academic community) จะมีความสุขมาก

กลุ่มเป็นชุมชน ได้เรียนรู้ร่วมกัน กลุ่มต่างๆ ก็จะมีเกิด แล้วมีการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่างๆ จะเกิดเป็นโครงสร้างใหม่ นำไปสู่สังคมเข้มแข็ง และสามารถแก้ปัญหาได้ทุกชนิด ทั้งปัญหาเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ สิ่งแวดล้อม เช่น การแก้ไขปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมซึ่งรัฐบาลแก้ไขไม่ได้ เช่น อำเภอสึกา จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อมีการสัมมนาป่าชายเลนชาวบ้านจะยากจนลง เพราะเรือใหญ่เข้ามาลากอวนริมฝั่ง เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้งที่มีกฎหมายห้ามเรือเข้ามาลากอวน 3,000 เมตรจากฝั่ง แต่ก็มีคนฝ่าฝืนกฎหมาย เพราะเขามีอำนาจ มีปืน มีเงิน มีเครื่องมือสื่อสาร อวนก็ครูดเอาหญ้าทะเลไปด้วย สิ่งแวดล้อมในทะเลหาย ปูปลาหาย ชาวบ้านยากจนลง ไปร้องเรียนกับทางราชการก็ไม่รับฟัง ต่อมาอาจารย์คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และองค์กรพัฒนาเอกชน คือสมาคมหยาดฝน นำโดยคุณพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ เข้ามาส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ชาวบ้านรวมตัวกันป้องกันไม่ให้เรือเข้ามาลากอวนริมฝั่ง โดยใช้เทคโนโลยีง่ายๆ คือ หล่อปูนแล้วเอาเหล็กแหลมมาเสียบรอบๆ นำไปทิ้งทะเล เหล็กแหลมก็จะทำให้อวนขาด พวกเรือใหญ่ก็กลัวว่าชาวบ้านว่าปล้นเรือ แต่การรวมกลุ่มทำให้ทางราชการฟังชาวบ้านมากขึ้น จากนั้นชาวบ้านก็ช่วยกันกำจัดประมงเทียมมาลง หญ้าทะเลก็งอกงามอย่างรวดเร็ว ปูปลาก็เข้ามาอาศัยมาก ปลาพะยูนก็กลับมา เศรษฐกิจในชุมชนก็ดีขึ้น ทำให้สังคมเข้มแข็งขึ้นได้เพราะการรวมกลุ่มของประชาชน

ที่เชียงใหม่ก็เช่นกัน มีข้าราชการป่าไม้ชื่อคุณปกรณ์ จึงสูงเนิน ทำการวิจัยที่คอยสรมหิณมาหลายปี พบว่ากรมป่าไม้ไม่มีทางที่จะรักษาป่าไว้ได้ นอกจากส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมตัวกัน เพราะพวกเขาทำลายป่ามีทั้งปืน เงินรถยนต์ เครื่องมือทันสมัย แต่ถ้าชาวบ้าน 1,000 คน รวมตัวกันเพื่อตัดกันก็จะหยุดกลุ่มทำลายป่าได้

Scott Pect จิตแพทย์ชาวอเมริกัน พยายามแก้ความทุกข์ได้คนไข้ พบว่าการรักษาที่ละคนไม่เพียงพอ จึงรักษาแบบกลุ่มบำบัด (group therapy) เพราะเชื่อว่าคนทุกคนมีความเกี่ยวข้องกัน ความทุกข์เกิดกับคนนี้แล้วอาจไปกระทบกับคนอื่น จึงต้องบำบัดทั้งกลุ่ม และพัฒนาขึ้นเป็นชุมชน เมื่อรวมกันเป็นชุมชนก็มีความสุข Dr. Pect

ทำงานมาหลายปีจนเกิดเป็นมูลนิธิ foundation for community encouragement (FCE) ดังนั้นความเป็นชุมชนทำให้คนมีความสุขได้

การที่มนุษย์ค้นพบประชาสังคม มีความเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ยังไม่ไปสู่การปฏิบัติไม่ได้ เพราะรวมตัวกันไม่เป็น เนื่องจากไปยึดติดกับลัทธิปัจเจกชนนิยมมากและนานเกินไป ปัจจุบันมีหนังสือที่เขียนถึงสิ่งเหล่านี้มาก แต่ทำไม่เป็น จึงต้องการคนที่จะมาช่วยส่งเสริมการรวมตัว ร่วมคิดร่วมทำ เราเรียกคนที่จะมาช่วยว่า 'วิทยากรกระบวนการ' ถือเป็นวิชาการแขนงหนึ่งเรียกว่า 'วิทยากรกระบวนการ' เราเคยรู้แต่วิชาการเป็นเรื่องๆ แต่สาขานี้เป็นกระบวนการทำให้คนรวมตัวกัน ร่วมคิด ร่วมทำ มีหมอตำนหนึ่งชื่อ พ.อ.นพ. ทวีศักดิ์ นพเกษร อยู่ที่จังหวัดพิษณุโลก สนใจงานด้านนี้มาก เขียนคู่มือขึ้นมาหนึ่งเล่มชื่อ "วิทยากรกระบวนการ" ซึ่งผมได้เขียนคำนำให้ เราต้องช่วยสร้างเครือข่ายสถาบันฝึกให้คนรวมตัวกัน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์น่าจะสนใจเรื่องนี้ โดยสร้างผู้เชี่ยวชาญ จัดตั้งเป็นศูนย์หรือสถาบันเพื่อสอนคนในสังคมจะสร้างความสุขอย่างเหลือหลาย จะสร้างสังคม ประเทศให้เข้มแข็ง สังคมจะดีขึ้น เศรษฐกิจดีขึ้น ถ้ารัฐเข้าใจเรื่องนี้ ก็จะทำให้สำเร็จ โดยให้สังคมเคลื่อนไหวก่อน แล้วรัฐทำตามจะง่ายขึ้น การคัดค้านจะ

ลดลง และหากนำประชาสังคมให้เกิดทุกตำบลก็จะแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้ เรามีตัวอย่างเช่น ต.หัวสำโรง อ.ท่าม่วง จ.ลพบุรี มีคนไปชวนชาวบ้านคุยว่าจะทำอะไรกัน ก็เกิดกลุ่มต่างๆ กว่า 30 กลุ่มในตำบลเดียวกัน แก้ไขความยากจนได้แล้ว ถ้า 7,000 ตำบลทำได้ก็จะหายจน อำนวยชื่อของประชาชนจะมาก เศรษฐกิจข้างบนจะดี เพราะมีรากฐานที่เข้มแข็ง ขณะนี้สนับสนุนแต่ข้างบน สังคมก็ยุบตัวเหมือนปัจจุบัน ระบบราชการกับมหาวิทยาลัยแม้แต่ไปสร้างความเข้มแข็งให้ข้างบน ไม่เข้าใจชนบท เพิ่งมาทำความเข้าใจกันระยะหลังที่มีการพูดถึงชนบทศาสตร์กัน

ดังนั้นการสร้างสังคมให้เข้มแข็งสามารถทำได้โดยใช้ประชาสังคม จึงควรดึงประชาสังคมเข้าไปเป็นอุดมการณ์ของชาติมากขึ้น จากที่เรามี ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แต่ 3 อย่างนี้ไม่สามารถทำให้สังคมเข้มแข็งได้ เพราะทั้ง 3 อย่างนี้เป็นเพียงคุณค่าซึ่งเป็นมิติทางวิญญาณ แต่ขาดสังขาร วิญญาณที่ขาดสังขารก็ไม่ครบ สังขารที่ขาดวิญญาณก็ไม่ครบ ทั้งสองอย่างต้องผนวกกัน ตัวสังขารคือประชาสังคมนั่นเอง ประชาสังคมจะรวมคนทั้งแผ่นดิน กลายเป็นสังขารที่เข้มแข็ง ดังนั้นอุดมการณ์ของชาติควรจะเป็น ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และประชาสังคม จึงจะทำให้ชาติเข้มแข็งได้

